

Γιώργος Σταμάτης
Σχόλιο στο άρθρο του Sebastian Gerhardt

Στο άρθρο του, το οποίο δημοσιεύει η *Ουτοπία* σε αυτό το τεύχος της, ο Sebastian Gerhardt παρουσιάζει με εξαιρετικό τρόπο τον τόμο II/14 της MEGA, της μνημειώδους έκδοσης των απάντων των Μαρξ και Ένγκελς. Σε αυτό το πλαίσιο θέτει και συζητά επίσης –και αυτό είναι το σημαντικό– ένα παράξενο πρόβλημα που τυράννησε τον Μαρξ: το πρόβλημα της σχέσης μεταξύ ποσοστού υπεραξίας και ποσοστού κέρδους.

Το πρόβλημα φαντάζει σήμερα, και είναι πράγματι, αστείο. Ωστόσο οι δρόμοι της επι-

στήμης είναι περιεργοί. Ο Sebastian Gerhardt εικάζει ορθώς ότι, όταν ο Μαρξ ασχολείται με αυτό το πρόβλημα, νόμιζε ότι η επίλυσή του ήταν αναγκαία για την πραγμάτευση του εξαιρετικά σημαντικού ζητήματος της εξέλιξης του γενικού ποσοστού κέρδους, δηλαδή του ζητήματος αν το γενικό ποσοστό κέρδους μειούται ή δεν μειούται. Αυτό ήταν εντέλει, όπως ορθώς διαπιστώνει ο ίδιος, το πρόβλημα του Μαρξ: πώς εξελίσσεται το γενικό ποσοστό κέρδους. Η πραγμάτευση του προβλήματος δεν είναι δυνατή χωρίς τη χρήση μαθηματικών. Ο ίδιος ο Μαρξ το γνώριζε και ζήτησε τη βοήθεια ενός μαθηματικού, του Μουρ. Ο Sebastian Gerhardt εκθέτει τα σχετικά.

Ποιο ήταν όμως το πρόβλημα του Μαρξ; Ο Μαρξ εκκινούσε ορθώς από το ότι το ποσοστό κέρδους (r) είναι ίσον με

$$r = \frac{m}{K + v} = \frac{m/v}{K/v + 1} = \frac{m'}{E + 1},$$

όπου m η υπεραξία, K το σταθερό κεφάλαιο, v η αξία της συνολικής εργασιακής δύναμης, δηλαδή οι συνολικοί μισθοί, m' ($=m/v$) το ποσοστό υπεραξίας και E ($=K/v$) η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου. Γνώριζε επίσης ότι το m' εξαρτάται από το πραγματικό ωρομίσθιο (w) και την παραγωγικότητα της εργασίας (π) και ότι αυξάνεται, επειδή η παραγωγικότητα της εργασίας αυξάνεται ποσοστιαία περισσότερο από το πραγματικό ωρομίσθιο. Γνώριζε επίσης τη μορφή της συνάρτησης μεταξύ m' αφενός και w και π αφετέρου. Επίσης γνώριζε ότι το E είναι συνάρτηση των w , π και της τεχνικής σύνθεσης του κεφαλαίου (T). Τέλος, εκκινούσε ορθώς από το ότι η τεχνολογική πρόοδος της εποχής του χαρακτηριζόταν από το ότι μια ορισμένη ποσοστιαία αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας απαιτούσε μια *μεγαλύτερη* ποσοστιαία αύξηση της τεχνικής σύνθεσης του κεφαλαίου. Ταυτόχρονα ήταν πεπεισμένος από τις έρευνές του για την τεχνολογική πρόοδο ότι αυτό το τελευταίο χαρακτηρίζει την τεχνολογική πρόοδο στον καπιταλισμό γενικά. Γι' αυτό και τις τεχνικές παραγωγής, οι οποίες για την επίτευξη μιας ορισμένης ποσοστιαίας αύξησης της παραγωγικότητας απαιτούν μια μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση της τεχνικής σύνθεσης του κεφαλαίου, τις ονομάζει «ειδικά καπιταλιστικές μεθόδους παραγωγής». Στην εργασία μας, την οποία αναφέρει ο Sebastian Gerhardt, έχουμε δείξει ότι υπό αυτές τις προϋποθέσεις το ποσοστό κέρδους μειούται και συνεπώς ο μαρξικός νόμος της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους είναι λογικά ορθός.

Με δεδομένα τα παραπάνω, ο Μαρξ ήθελε να διερευνήσει πώς μεταβάλλεται το r , όταν μεταβάλλονται συγχρόνως το m' και το E συνεπεία μεταβολών των w , π και T .

Τι χρειαζόταν προς τούτο; Απλώς, όπως λέει ο Sebastian Gerhardt, να παραγωγιώσει λογαριθμικά την $r = \frac{m'}{E + 1}$, όπου $m' = f(w, \pi)$ και $E = \varphi(m', T)$ και όπου οι m' και E είναι ρητές, δηλαδή γνωστές συναρτήσεις των w και π και των m' και T αντιστοίχως, για να πάρει την ποσοστιαία μεταβολή (ρυθμό μεταβολής) του r ως συνάρτηση των ποσοστιαίων μεταβολών ($=$ ρυθμών μεταβολής) των m' και E , δηλαδή εντέλει των ποσοστιαίων μεταβολών των w , π και T . Ο Μαρξ δεν γνώριζε αυτήν τη σχετικά απλή μαθηματική τεχνική. Και ο Moore δεν μπορούσε να του τη συστήσει.

Το μεγάλο «καλαμπούρι της ιστορίας» είναι ωστόσο το εξής: ο ιδιοφυέστατος Μαρξ γνώριζε λογικά, όχι μαθηματικά-τεχνικά, τι είναι λογαριθμική παραγωγή! Χωρίς να γνωρι-

ζει τη μαθηματική μέθοδο της λογαριθμικής παραγωγίσης, έχει κάνει στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου λεκτικά* λογαριθμικές παραγωγίσεις (σχετικά απλών ωστόσο) συναρτήσεων!!!

Αλλά ούτε λογαριθμική παραγωγή χρειάζοταν να γνωρίζει, για να μπορέσει να κάνει τη δουλειά του. Του ακούσαν οι γνώσεις των μαθηματικών που είχε. Όπως γνωρίζουμε από τα *Μαθηματικά Χειρόγραφα* του, τα οποία αναφέρει και ο Sebastian Gerhardt, ο Μαρξ είχε ασχοληθεί συστηματικά με τον απειροστικό λογισμό των Νεύτωνα, Λάιμπνιτς κ.ά. Γνώριζε λοιπόν πολύ καλά πώς παραγωγίζει κανείς μια συνάρτηση. Αν όμως γνωρίζει κανείς πώς να παραγωγίσει μια συνάρτηση, δεν χρειάζεται να γνωρίζει λογαριθμική παραγωγή για να πάρει, παρά την άγνοιά της, τα αποτελέσματα που αυτή δίνει. Τα αποτελέσματα αυτά τα παίρνει κανείς ως εξής: Παραγωγίζει τη συνάρτηση και διαιρεί και τα δύο μέλη της σχέσης που παίρνει με την αριθμητική τιμή της αρχικής συνάρτησης και παίρνει έτσι ό,τι θα του έδινε η λογαριθμική παραγωγή της συνάρτησης. Ο Μαρξ ήταν άτυχος, διότι ο Μουρ ούτε καν αυτό δεν μπόρεσε να του υποδείξει.

Αντά ως προς το τεχνικό, ούτως ειπείν, μαθηματικό μέρος του ζητήματος. Ο Sebastian Gerhardt ορθώς παρατηρεί ότι «στην εργασία μου που αναφέρει χρησιμοποιώ τα κατάλληλα μαθηματικά εργαλεία και κάνω ό,τι θα μπορούσε πολύ εύκολα να κάνει ο μεγάλος Μαρξ και ό,τι για έναν αιώνα δεν μπόρεσαν να κάνουν οι μαρξιστές οικονομολόγοι»: να παρουσιάσουν λογικώς συνεκτικά τον μαρξικό νόμο της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους και να ελέγξουν, πρώτον, αν είναι λογικά ορθός και, δεύτερον, αν ίσχυε τότε και αν ισχύει σήμερα ιστορικά. Διότι η λογική ορθότητα και η ιστορική ισχύς αυτού του μαρξικού νόμου είναι δύο διαφορετικά πράγματα.

Όλοι μέχρι την εποχή του Μαρξ, ο Σμιθ, ο Ρικάρντο, ο Μιλ, δέχονταν ως αισθητηριακή αυτονομία βεβαιότητα ότι το ποσοστό κέρδους μειούται. Ο Σμιθ θεωρούσε ότι το ποσοστό κέρδους μειούται λόγω του ανταγωνισμού των καπιταλιστών. Ο Ρικάρντο, λόγω του ότι με την αύξηση του πληθυσμού είμαστε αναγκασμένοι να καλλιεργούμε όλο και πιο άγονα εδάφη με συνεχώς μειούμενη απόδοση. Όλοι λοιπόν πίστευαν ότι το ποσοστό κέρδους μειούται – και ο Μαρξ. Το ερώτημα ήταν γιατί μειούται. Αναφέραμε τις απαντήσεις του Σμιθ και του Ρικάρντο σε αυτό το ερώτημα. Κανείς δεν αμφισβητεί σήμερα ότι αυτές είναι εσφαλμένες.

Την ορθή απάντηση την έδωσε ο Μαρξ. Και η απάντηση που έδωσε δεν αφορά απλώς και μόνον το ερώτημα αν και γιατί το ποσοστό κέρδους μειούται. Αλλά το πολύ βασικότερο ερώτημα: από τι εξαρτάται το ποσοστό κέρδους και η (πτωτική ή μη) τάση του; Είτε λοιπόν ο Μαρξ: Το ποσοστό κέρδους και η τάση του εξαρτώνται όχι από τον ανταγωνισμό, ούτε από την ευφορία των νέων καλλιεργούμενων εδαφών, αλλά από τις χρησιμοποιούμενες τεχνικές παραγωγής. Αν αυτές είναι τέτοιες, το ποσοστό κέρδους μειούται, αν είναι αλλιώς, αυξάνεται. Χοντρικά ειπωμένο: Αν χρησιμοποιούνται τεχνικές παραγωγής, οι οποίες για την επίτευξη μιας ορισμένης ποσοστιαίας αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας απαιτούν μια μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση της τεχνικής σύνθεσης του κεφαλαίου (του λεγόμενου σήμερα συντελεστή κεφαλαίου σε σταθερές τιμές), τότε το ποσοστό κέρδους μειούται. Αν αντιθέτως χρησιμοποιούνται τεχνικές παραγωγής, οι οποίες για την επίτευξη μιας ορισμένης ποσοστιαίας αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας απαιτούν μια μικρότερη ποσοστιαία αύξηση της τεχνικής σύνθεσης του κεφαλαίου, τότε το ποσοστό κέρ-

δους αυξάνεται. Αυτή την επίγνωση, την επίγνωση δηλαδή ότι το ποσοστό κέρδους και η τάση του εξαρτώνται κυρίως από τις εφαρμοζόμενες τεχνικές παραγωγής, την κατέκτησε η αστική οικονομική επιστήμη έναν και πλέον αιώνα αργότερα με τη θεωρία της οικονομικής μεγέθυνσης και με τη σύγχρονη σοφιστικιστική οικονομική θεωρία – χωρίς ωστόσο να έχει ακόμη συνειδητοποιήσει τι κατέκτησε. Ο Μαρξ, λοιπόν, ο οποίος μελέτησε στην εποχή του όσο κανείς άλλος τις τεχνικές παραγωγής που εφαρμόζαν τότε οι καπιταλιστές, κατέληξε στο λογικά ορθό συμπέρασμα ότι, όσο εφαρμόζονται τεχνικές του πρώτου είδους, το ποσοστό κέρδους μειούται κατ' ανάγκην. Αυτές οι τεχνικές εφαρμόζονταν πράγματι την εποχή του Μαρξ και μέχρι περίπου τη δεκαετία του 1920. Από τη δεκαετία του 1920 και μετά κατέστη δυνατή η χρησιμοποίηση τεχνικών του δεύτερου είδους. Έτσι από τότε το ποσοστό κέρδους, μακροπρόθεσμα, δεν μειούται πλέον αλλά αυξάνεται. Ο Μαρξ γνώριζε και αυτές τις τεχνικές του δεύτερου είδους. Θεωρούσε όμως ότι χαρακτηριστικές για τον καπιταλισμό είναι αυτές του πρώτου είδους. Τι σημαίνουν όλα αυτά για τη λογική ορθότητα και την ιστορική ισχύ του μαρξικού νόμου της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους; Πρώτον, ότι αυτός ο μαρξικός νόμος είναι λογικά ορθός. Διότι υπό τις συνθήκες τεχνολογικής εξέλιξης που προϋπέθετε ως δεδομένες ο Μαρξ το ποσοστό κέρδους μειούται. Και, δεύτερον, ότι αυτός ο μαρξικός νόμος ισχύει και ιστορικά, δηλαδή το ποσοστό κέρδους μειούται πράγματι, όσο ίσχυαν οι συνθήκες τεχνολογικής εξέλιξης που θεωρούσε δεδομένες ο Μαρξ, δηλαδή περίπου μέχρι τη δεκαετία του 1920. Και μετά τη δεκαετία του 1920: Μετά τη δεκαετία του 1920 ο μαρξικός νόμος δεν ισχύει ιστορικά αφού το ποσοστό κέρδους δεν μειούται πλέον, αλλά αυξάνεται. Και γιατί αυξάνεται; Επειδή από τότε και μετά δεν χρησιμοποιούνται οι τεχνικές παραγωγής, για τις οποίες ο Μαρξ εκτιμούσε ότι θα χρησιμοποιούνταν πάντα ως «ειδικά καπιταλιστικές» στον καπιταλισμό, αλλά άλλες, οι οποίες, επειδή για μια ορισμένη ποσοστιαία αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας απαιτούν μια μικρότερη ποσοστιαία αύξηση του συντελεστή κεφαλαίου, οδηγούν σε αύξηση και όχι σε μείωση του ποσοστού κέρδους. Και τι γίνεται τώρα, μετά τη δεκαετία του 1920, που το ποσοστό κέρδους δεν μειούται πλέον, όπως έλεγε ο Μαρξ, αλλά αυξάνεται, με τη λογική ορθότητα του μαρξικού νόμου; Είναι ή δεν είναι σήμερα ο μαρξικός νόμος λογικά ορθός; Είναι! Διότι και σήμερα που το ποσοστό κέρδους δεν μειούται, όπως έλεγε ο Μαρξ, αλλά αυξάνεται, αυξάνεται σύμφωνα με τη σχέση μεταξύ εξέλιξης του ποσοστού κέρδους και της τεχνολογικής προόδου, την οποία πρώτος διατύπωσε ο Μαρξ. Και γιατί αυξάνεται και δεν μειούται, όπως προέβλεπε ο Μαρξ; Μα απλώς επειδή άλλαξαν, όπως δεν το πρόβλεψε ο Μαρξ, οι τεχνικές παραγωγής, έτσι που, δεδομένης αυτής της αλλαγής, σύμφωνα με τον ίδιο, το ποσοστό κέρδους μειούται.

Ο Sebastian Gerhardt είναι απόλυτα ακριβής όταν λέει ότι αποτινώ σέβας στον Μαρξ για τον ακριβή προσδιορισμό των συνθηκών υπό τις οποίες το ποσοστό κέρδους μειούται. Πρόκειται, ακριβέστερα, για τον θαυμασμό μου για τη λογική ορθότητα του νόμου του για την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους. Αλλά όχι μόνον γι' αυτό. Διότι αυτές οι συνθήκες δεν ήταν μια αυθαίρετη προϋπόθεση που έκανε ο Μαρξ. Πρόκειται για τις συνθήκες που προέκυπταν από την τεχνολογική πρόοδο στην εποχή του, την οποία τεχνολογική πρόοδο ο Μαρξ διερεύνησε και μελέτησε όσο κανείς άλλος στην εποχή του. Και για αυτό το τελευταίο εκφράζω τον θαυμασμό μου.

Ο Sebastian Gerhardt δεν είναι όμως ακριβής όταν λέει ότι δεν μπόρεσα να αποκαταστήσω την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους ως έναν γενικό νόμο της καπιταλιστικής εξέλιξης. Δεν ήταν όμως αυτή η πρόθεσή μου. Πρόθεσή μου ήταν απλώς να παρουσιάσω τον μαρξικό νόμο της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους – κάτι που μέχρι τότε, στα μέσα της δεκαετίας του 1970, παρά τις πολυάριθμες σχετικές εργασίες που είχαν δημοσιευθεί, δεν είχε γίνει. Και επίσης –επειδή δεν το γνώριζα και ήθελα να το μάθω και να το ανακοινώσω– να διερευνήσω αν αυτός ο μαρξικός νόμος ήταν λογικά ορθός και αν ίσχυε ιστορικά τότε και σήμερα. Αυτό μόνον έκανα. Έπειτα από τα παραπάνω δεν χρειάζεται να σχολιάσουμε την άποψη του Sebastian Gerhardt ότι ο εν λόγω μαρξικός νόμος είναι μια αποτυχία. Η άποψη αυτή οφείλεται προφανώς στη σύγχυση της λογικής ορθότητας με την ιστορική ισχύ του μαρξικού νόμου.

